

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФІЗКУЛЬТУРНОГО ПРОФІЛЮ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ (20-70 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

HISTORICAL ASPECTS OF HIGHER PHYSICAL EDUCATION PROFILE FORMATION ON THE TERRITORY OF UKRAINE (20–70 YEARS OF THE XX CENTURY)

У статті висвітлюються основні історичні аспекти становлення системи кадрів фізкультурного профілю в Україні у 20-70 роки ХХ століття. Протягом історичного розвитку педагогічної думки проблема професійної підготовки, підвищення кваліфікації фахівців у галузі фізичного виховання набувала важливості та актуальності. Адже саме викладач чи інструктор був ключовою фігурою у процесі збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді, її орієнтації на фізичне удосконалення, здоровий спосіб життя, ціннісне ставлення до власного здоров'я як надбання цілої нації. Критичне переосмислення історичного досвіду і творче використання надбань минулого в підготовці фізкультурних кадрів є і сьогодні актуальним для функціонування дієвої системи фізичного виховання підростаючого покоління. Аналіз наукової літератури доводить, що власне суспільне життя та соціальне замовлення спричинили ґрунт для створення й становлення профільних вищих навчальних закладів в Україні. Задля поживлення роботи в царині фізичного виховання, фізичної культури та популяризації спорту в Україні були об'єднані зусилля державних органів влади – Наркомосу, Наркомздраву, Вищої ради фізичної культури. Для посилення роботи в галузі фізичного виховання та фізичної культури активізується робота ЗМІ, створюються спеціальні часописи, у яких надається конкретна дієва допомога усім, хто займається спортивно-оздоровчою роботою. Дослідженням встановлено політичні, оборонні, оздоровчі, суспільні чинники впливу на створення профільних фізкультурних вищих навчальних закладів у ХХ столітті. Здійснений нами аналіз суспільно-історичних та економічних умов становлення системи підготовки кадрів фізичного виховання та спорту в Україні у 20-70 роках ХХ століття дає підстави стверджувати, що досліджуваний період був плідним щодо розвитку як закладів фізичної культури, так і їхнього науково-методичного забезпечення. Не дивлячись на значну мілітаризацію навчально-виховного процесу у сфері фізичної культури та спорту, все ж спостерігається кардинальне зростання кількості людей різного віку, що беруть участь у спортивно-оздоровчій діяльності, займаються різноманітними видами спорту, зростає кількість дітей, що активно займаються фізичною культурою та спортом.

Ключові слова: навчальний заклад, система підготовки, кадрове забезпечення, фахівці з фізичного виховання і спорту, здоровий спосіб життя.

The article highlights the main historical aspects of the physical education personnel system formation in Ukraine in the 20-70 years of the twentieth century. During the historical development of pedagogical thought, the problem of professional training, advanced training of specialists in the field of physical education has become important and relevant. After all, the teacher or instructor was a key figure in the process of preserving and strengthening the health of youth, their focus on physical improvement, healthy lifestyle, values of their own health as the property of the whole nation. Critical rethinking of historical experience and creative use of the achievements of the past in the training of physical education personnel is still relevant today for the functioning of an effective system of physical education of the younger generation. The analysis of the scientific literature proves that public life and social order have laid the groundwork for the creation and establishment of specialized higher education institutions in Ukraine. In order to revive the work in the field of physical education, physical culture and promotion of sports in Ukraine, the efforts of state authorities – the People's Commissariat for Education, the People's Commissariat of Health, the High Council of Physical Culture were united. To strengthen the work in the field of physical education and physical culture, the work of the media is intensified, special magazines are created, which provide specific effective assistance to all those who are engaged in sports and health work. The study identified political, defence, health, social factors influencing the creation of specialized sports higher education institutions in the twentieth century. Our analysis of socio-historical and economic conditions of the physical education and sports training system of in Ukraine in 20-70 years of the twentieth century gives grounds to say that the period under study was fruitful for the development of both physical education institutions and their scientific and methodological support. Despite the significant militarization of the educational process in the field of physical culture and sports, however there is a dramatic increase in the number people of different ages involved in sports activities, the number of active children engaged in physical culture and sports is growing.

Key words: educational institution, training system, staffing, specialists in physical education and sports, healthy lifestyle.

УДК 378:94:796.011(477)«20/70»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-1.1>

Ажиппо О.Ю.,

докт. пед. наук, професор, ректор
Харківської державної академії
фізичної культури

Проценко У.М.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри української
та іноземних мов
Львівського державного університету
фізичної культури
імені Івана Боберського

Постановка проблеми у загальному вигляді. Збереження здоров'я громадян України було і залишається актуальним викликом упродовж усього часу існування нашої держави. Сьогодні необхідним є глибоке осмислення вагомості організованої рухової активності різних груп населення. Якісна підготовка кадрового забезпечення галузі фізичної культури і спорту є однією із центральних передумов залучення дітей, молоді та дорослих до систематичних занять різними видами фізкультурно-спортивної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням підготовки фахівців з фізичної культури в Україні присвячені праці ряду науковців. Так, теоретико-методичні аспекти розглянуті в дослідженнях П. Джуринського [8], Є. Захаріної [9], Є. Приступи [16], Л. Сущенко [21]. Науковці Н. Белікова [1], М. Данилевич [26], Р. Карпюк [10], Т. Круцевич [11], Н. Москаленко [14] вивчали теорію та практику професійної освіти фізкультурно-спортивних кадрів. Не менш важливим напрямом наукових розвідок є підготовка вчителів цього профілю. Власне її вивченню присвячені роботи Л. Демінської [7], О. Тимошенка [22], Н. Степанченко [19], Б. Шияна [25]. Історію становлення та розвитку вітчизняної системи вищої фізкультурної освіти досліджували О. Вацеба [2], Б. Трофим'як [23], А. Цьось [24]. Низка праць торкається історії розвитку та функціонування закладів вищої фізкультурної освіти в окремих регіонах України на різних історичних етапах [3; 4; 5; 20].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на ряд науково-педагогічних праць, актуальним залишається історико-педагогічний аналіз становлення та розвитку вищої освіти фізкультурного профілю на теренах України у ХХ столітті. Результати нашого дослідження можуть слугувати джерелом цінних педагогічних ідей для вдосконалення підготовки фахівців із фізичного виховання і спорту на сучасному етапі розвитку держави.

Мета статті – дослідити передумови становлення та розвитку закладів вищої фізкультурної освіти на теренах України у ХХ столітті.

Методи дослідження. Для досягнення мети використовувалися такі методи: історичний та логіко-теоретичний аналіз, документальний метод, узагальнення і систематизація.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільне життя, соціально-економічний розвиток, науково-технічний поступ зумовили потребу створення профільних фізкультурних закладів вищої освіти на теренах України. Вони не утворювалися на порожньому місці, їхніми попередниками були школи, технікуми, факультети, інститути. На початку ХХ століття визріла проблема навчання, виховання та розвитку дітей. Уже в 20-х роках охорона дитинства, поширення гігієнічних

та медичних знань, поживлення фізкультурної роботи стає важливим суспільним завданням. Причин цього було чимало: бідність населення, розруха в усіх сферах життя в повоєнні та післяреволюційні роки; погіршення стану здоров'я громадян і поширення багатьох важких хвороб на фоні низького рівня розвитку медицини; збільшення кількості дітей-сиріт, бездоглядних та хворих дітей; відсутність достатнього медико-гігієнічного контролю в навчально-виховних закладах; недостатня кількість фахівців з фізичного виховання та спорту, а також повільний поступ цієї галузі. З огляду на викладене вище 1 липня 1920 року була прийнята Декларація Наркомосу УРСР про соціальне виховання дітей [6, с. 2], у якій зазначалося, що держава та всі освітньо-педагогічні працівники повинні сприяти забезпеченню прав кожної дитини – безпритульної або тієї, яка проживає в сім'ї, – на навчання, матеріальне утримання, охорону здоров'я [6, с. 3].

Цілеспрямоване фізичне виховання стає завданням державної ваги, яке потребує нагального розв'язання. Через це актуалізується проблема підготовки педагогічних кадрів. Фізичне виховання було покликане стати важливою частиною освітнього процесу не лише трудової школи, а й усіх навчально-виховних закладів, що існували у країні. Турбота про здоровий спосіб життя, прищеплення санітарно-гігієнічних навичок, організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи серед різних категорій населення стали важливими напрямками роботи освітніх закладів і вимагали якісної підготовки фахівця фізичного виховання і спорту [17, с. 167]. Установлено, що рівень розвитку фізичної культури у школах був дуже низьким, у переважній більшості професійних закладів заняття фізичною культурою відбувалися на недостатньому рівні, а в закладах вищої освіти – взагалі не проводилися [15, с. 4].

Виділимо основні чинники, які сприяли активізації підготовки фахівців фізичного виховання і спорту, зокрема: політичні, які були обґрунтовані в постанові про фізкультуру ЦК ВКП(б) від 16.10.1929 р.; оборонні, внаслідок чого значимість фізичної культури дорівнювали до військової допризовної підготовки; оздоровчі, що увиразнилися внаслідок вимог робітників запровадити фізичну культуру як засіб оздоровлення й підвищення працездатності; суспільні, що визначилися потребами виховання колективістів [18, с. 57].

Названі чинники призвели до того, що в 1930 році у Харкові (тодішній столиці Української РСР) було створено Державний інститут фізичної культури України (ДІФКУ), який став зачинателем у розвитку вітчизняної системи підготовки кваліфікованих фахівців фізичного виховання і спорту, спортсменів високого класу, науковців. Разом із ДІФКУ в Харкові почав працювати перший науково-

дослідний інститут фізичної культури. Із 1934 року при ДІФКУ відкрито школу тренерів, а з 1936 року Вищу школу тренерів. У 1944 році інститут перевели до Києва й він отримав назву Київський державний інститут фізичної культури.

Разом із тим для задоволення зростаючих потреб суспільства у кваліфікованих фізкультурно-спортивних кадрах у 1946 році у Львові на базі технікуму фізичної культури було створено Львівський інститут фізичної культури. Його завданням була підготовка висококваліфікованих кадрів насамперед для західних областей УРСР, науковий розвиток галузі, науково-методична допомога фахівцям. У той час у закладі був лише один факультет – педагогічний. Підготовку студентів забезпечувало 15 кафедр, поміж них були: кафедра теорії та методики фізичного виховання; кафедра історії та організації фізичної культури; кафедра лікарського контролю; кафедра лікувальної фізичної культури; кафедра біохімії та гігієни та інші. У 1959 році в інституті засновано школу тренерів, термін підготовки яких становив 2 роки. Проте проіснувала вона не довго, лише до 1964 року.

Кількість студентів Львівського інституту фізичної культури поступово збільшувалася з 150 у 1946 році до 542 у 1956 році.

З 1958 року підготовка фахівців в інститутах фізичної культури Львова та Києва здійснювалася згідно з єдиним навчальним планом, розробленим Комітетом із фізичної культури та спорту при Раді міністрів колишнього СРСР за спеціальністю «фізична культура і спорт» (кваліфікація «викладач фізичної культури і спорту», «викладач-тренер з виду спорту»). Уже у 1961 році були внесені зміни до цього документу. Було додано нові навчальні дисципліни, а також зріс обсяг часу, відведеного на практичну підготовку. Зазначені зміни мали позитивний вплив на розвиток системи підготовки фахівців фізичного виховання і спорту.

У 70-х роках ХХ століття спостерігаємо динаміку збільшення кількості студентів, появу нових факультетів, форм підготовки та нових спеціальностей. До прикладу, у 1970 році у Львівському інституті фізичної культури було створено спортивний факультет, а кількість студентів зросла до 1245 осіб у 1974 році [4].

Із 1972 року підготовка фахівців із фізичного виховання та спорту здійснюється за новими спеціальностями: 2114 «Фізичне виховання» та 1906 «Фізична культура і спорт», а випускникам присвоюється кваліфікація, відповідно, 2114 – «викладач фізичного виховання», 1906 – «викладач фізичної культури-тренер із виду спорту». Як зазначає М. Данилевич, «у нових навчальних планах збільшувався час на теоретичне навчання та екзаменаційні сесії за рахунок унормування термінів педагогічної практики та навчально-табірних зборів. Акцент робиться на посиленні само-

стійної роботи студентів і розвитку навичок наукових досліджень. Із метою покращення професійної підготовки запроваджувалася нова погодинна сітка дисциплін педагогічного та спеціального циклів, збільшувався час, відведений на вивчення цих циклів. Також навчальним планом передбачалися курси та семінари за вибором...» [27, с. 579].

Зважаючи на розвиток фізичної культури і спорту, затребуваність фахівців, усвідомлення важливості рухової активності та покращання матеріально-технічної бази назріла потреба створення нових профільних вищих навчальних закладів. Ними стали Харківський державний інститут фізичної культури та Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту.

Відкриттю першого з них сприяли потреби Слобожанщини в підготовці висококваліфікованих фахівців-тренерів, викладачів, організаторів фізкультурно-оздоровчої роботи, що й призвело до відновлення інституту фізкультури в м. Харкові у кінці 70-х років. 13 березня 1979 року був виданий наказ Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів УРСР «Про відкриття у м. Харкові спортивного факультету КДІФК». Як зазначає С. Мединський, відкриття саме експериментального спортивного (тренерського) факультету з більшістю функцій самостійного ВНЗ (єдиного того часу в СРСР), вважалася безпрограшною задумкою, бо «філіал – це надовго, якщо не назавжди. А факультет із можливостями самостійного ВНЗ за рік-другий стане саме таким. Не так сталося, як гадалося. Довелося витримати справжню 10-річну боротьбу» [13, с. 127]. Початок першого етапу розвитку дала постанова бюро обкому Компартії України та виконкому обласної Ради народних депутатів від 5 квітня 1979 року, що конкретизувала вищезгаданий наказ Держкомспорту УРСР. Основоположний документ містить не тільки типові для того часу заклики про подальший розвиток масовості фізичної культури та спорту, виховання спортсменів високого класу, а й про організацію з 15 березня 1979 року спортивного факультету КДІФК у м. Харкові.

Вагомі досягнення в діяльності Харківського спортивного факультету КДІФК дозволили керівництву республіки і області разом із колективом факультету неодноразово ставити питання про відтворення самостійного Харківського інституту фізичної культури. Так, 13 травня 1989 року ухвалою Ради Міністрів СРСР № 394 на базі факультету був відкритий Харківський державний інститут фізичної культури (ХаДІФК). На 14 новостворених кафедрах працювали 134 штатних викладачі, зокрема 4 доктори і професори, 37 кандидатів наук і доцентів, 5 заслужених тренерів.

Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту було створено Наказом Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів

УРСР № 413 від 2 квітня 1980 року на підставі Постанови Ради Міністрів УРСР від 27 вересня 1979 року № 468 «Про організацію в м. Дніпропетровську Державного інституту фізичної культури». Підґрунтям його створення був Дніпропетровський технікум фізичної культури і педагогічний факультет Київського державного інституту фізичної культури і спорту. Створення інституту мало великий вплив на розвиток фізичної культури і спорту не тільки Придніпров'я, але і всього Південно-Східного і Південного регіонів України.

У 1980 році в інституті функціонували такі кафедри: важкої атлетики, боротьби і боксу; веслового та вітрильного спорту; гімнастики; легкої атлетики; плавання; спортивних ігор; анатомії; іноземних мов; теорії фізичного виховання та організації управління фізкультурним рухом; соціально-гуманітарних наук; фізіології, спортивної медицини та фізичної реабілітації.

Отже, Харківський державний інститут фізичної культури та Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту стали потужними центрами підготовки педагогічних кадрів із фізичної культури і спорту не лише для окремого регіону, але й для усієї країни загалом.

Висновки. Упродовж 20-70-хх років ХХ століття було створено чотири профільні заклади вищої освіти, які здійснювали підготовку фахівців із фізичної культури і спорту на території України: Київський державний інститут фізичної культури, Львівський інститут фізичної культури; Харківський державний інститут фізичної культури та Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту. Зазначені заклади утворювалися на базі технікумів фізичної культури або окремих факультетів. Дослідженням встановлено політичні, оборонні, оздоровчі, суспільні чинники впливу на створення профільних фізкультурних вищих навчальних закладів у ХХ столітті. На нашу думку, політичні та оборонні були домінуючими в цьому процесі. Наголосимо, що вказані вище заклади освіти успішно функціонують та залишаються осередками підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів із фізичної культури та спорту в сучасній незалежній Україні.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні системи підготовки кадрів фізкультурного профілю в інші історичні періоди, проведенні аналізу змісту та форм освітньої діяльності в зазначених закладах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белікова Н.О. Науково-методологічні підходи до професійної підготовки сучасного фахівця з фізичного виховання та спорту. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова* : зб. наук. пр. Київ, 2014. Вип. (44)14. С. 91–96.
2. Вацеба О.М., Куценко О.В. З історії розвитку вищої фізкультурної освіти України (на при-

кладі Львівського державного інституту фізичної культури). *Вісник Чернігів. держ. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* Чернігів, 2006. Вип. 35. С. 4–6.

3. Винничук О.Т. Фізична культура в освітній практиці Буковини кінця ХІХ початку ХХ століття. *Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка.* 2014. № 2. С. 17–23.

4. Данилевич М.В., Романчук О.В., Стефанишин В.М. Ретроспективний аналіз навчальних планів підготовки фахівців з фізичного виховання та спорту на теренах України. *Science Reviewed.* 2018. Vol. 6. P. 36–41.

5. Данилевич М.В., Романчук О.В. Історичний огляд підготовки фахівців з фізичного виховання у Львівському державному університеті фізичної культури. *Інноваційна педагогіка.* Одеса, 2019. Вип. 12. Т. 1. С. 204–209.

6. Декларація Народного комісаріату освіти УРСР про соціальне виховання дітей. *Вісник наркомпросу УРСР.* 1920. № 1. С. 2.

7. Демінська Л.О. Аксіологічні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.О. Демінська. Київ, 2014. 40 с.

8. Джурицький П.Б. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2013. 43 с

9. Захаріна Є.А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи: теорія та методика : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2012. 440 с.

10. Карпюк Р.П. Концептуальні засади сучасної парадигми якості вищої фізкультурної освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : [зб. наук. пр.]. Київ, 2015. Вип. 3(2). С. 153–156.

11. Круцевич Т.Ю. Теорія та методика фізичного виховання. Том 1. Київ: Видавництво «Олімпійська література», 2003. 424 с.

12. Львівський державний університет фізичної культури (1946–2016) : попул. енцикл. / авт. кол.: Ф. Музика, А. Вовканич, В. Левків, О. Романчук [та ін.]; упоряд. О. Борис ; за заг. ред. Є. Приступи. Львів : ЛДУФК, 2016. 488 с. ISBN 978-966-7336-01-2.

13. Мединський С.В. Історичні паралелі щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту. *Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту.* Вип. 10. Львів : НВФ «Українські технології», 2006. Т. 4. Кн. 2. 400 с.

14. Москаленко Н.В. Теоретико-методичні засади інноваційних технологій в системі фізичного виховання молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра наук з фізичного виховання і спорту : [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України. Київ, 2009. 42 с.

15. Півень О.П. Перші кроки становлення і розвитку системи фізичного виховання молоді України. *Теоретичні питання освіти і виховання* : зб. наук. пр. Вип. X. Київ : КДЛУ, 2000. С. 72–74.
16. Приступа Є. Глобалізаційні тенденції в системі підготовки фахівців галузі фізичного виховання і спорту в Європі. *Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. Тернопіль, 2004. № 4. С. 125–129.
17. Проценко У. Система підготовки фахівців з фізичного виховання у вищих спеціалізованих навчальних закладах України (70–91-ті рр. XX ст.) *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*, 2013. Вип. 113. С. 166–172.
18. Проценко Уляна Миколаївна. Підготовка фахівців з фізичного виховання та спорту у вищих спеціалізованих навчальних закладах України (1930–1991 рр.) [Текст] : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 ; Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2014. 265 с.
19. Степанченко Н.І. Система професійної підготовки учителів фізичного виховання : монографія. Львів : Піраміда, 2016. 652 с.
20. Степанюк С. Становлення і розвиток фізичної культури і спорту на Півдні України. *Молода спортивна наука України: Зб. наук статей з галузі фіз. культури та спорту*. Вип. 4. Львів, 2000. С. 46–47.
21. Суцценко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : [монографія]. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2003. 442 с.
22. Тимошенко О.В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2009. 38 с.
23. Трофим'як Б.Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.) Київ, 1997. 419 с.
24. Цьось А.В. Розвиток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку XIX ст. : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» ; Харк. держ. акад. фіз. культури. Харків, 2005. 40 с.
25. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : підручник. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2001. Ч. 1. 272 с.
26. Danylevych M., Matviyas O., Romanchuk O., Kemin V. Monitoring the Effectiveness of Professional Training System Designed for Students in Physical Education and Sports. *Slavonic Pedagogical Studies Journal*. 2019. Vol. 8, Is. 1. P. 51–81. doi: 10.18355/PG.2019.8.1.5.
27. Danylevych M., Romanchuk O., Hutsulyak V. Historical Review of Future Specialists' in Physical Education and Sports Professional Training for Recreational and Health-Promoting Activity. *Using Sports, Culture, and Social Studies as Means to Rediscover Lost Values : proceedings book 6th International Conference on Science Culture and Sport*. (25-27 April 2018, Lviv). Ankara, 2018. P. 575–583.